# Batı Siyasal Düşüncesinde İktidarın Sınırlandırılması Arayışları: Bir Dönemleştirme

***Serdar GÜLENER***[1]

***Özet***

Tarih boyunca siyasi düşüncenin temel inceleme alanlarından biri iktidarın sınırlandırılması çabaları olmuştur. Her ne kadar bu çabaların modern dönemin birer ürünü olduğu düşünülse de aslında Antik Yunan'dan başlayan bir süreç içinde doğmuş ve olgunlaşmışlardır. Somut araçlar halini almaları ve anayasacılık hareketleri biçiminde adlandırılmaları ise Modern dönemle gerçekleşmiştir. Bu çalışmada anayasacılık olarak adlandırılan iktidarın sınırlandırılması arayışlarının tarihsel süreç içinde geçirmiş olduğu değişim ve dönüşüm incelenecektir.

**Anahtar Kelimeler:** *Anayasacılık, anayasa, sınırlı iktidar, siyasi düşünce.*

# Seeking for Limitation in Political Power in Western Political Thought: A Periodization

***Abstract***

Through the history, one of the main focus on political thought has been the efforts for limitation in political power. Although it is thought that these efforts have been products of the modern era, they have been borned and matured in a process which started in Ancient Times. Taking part as a concrete means and taking name in the movements of constitutionalism has been occured in modern era. In this paper, change and transformation for efforts of limitation in political power that is named constitutionalism will be anayzed.

**Keywords:** *Constitutionalism, constitution, limited goverment, political thought.*

[1] *Dr., Sakarya Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü, Hukuk Bilimleri Anabilim Dalı, serdargulener@gmail.com*

## Giriş: Bir Dönemleştirme Denemesi

Siyasal iktidar ile birey arasında var olan ve kökeninde egemenlik-özgürlük karşıtlığının yattığı sorunlu ilişki, tarihsel süreç içinde birçok düşünür tarafından ele alınmış ve iktidarın sınırının ne olması gerektiği sorusuna cevap aranmıştır. Sınırlı iktidar arayışları adı verilen bu çabalar, siyasal düşünceler tarihinin de ana temalarından biri olmuştur.

Modern döneme gelindiğinde değişen birey ve devlet algılaması sınırlı iktidar arayışlarının da biçimini değiştirmiş ve bu dönemde artık devleti yöneten gücün sınırları, anayasa adı verilen belge ile çizilmeye başlanmıştır. Bu dönemden itibaren siyasal iktidarı sınırlandırma çabaları "anayasacılık hareketleri" şeklinde adlandırılmıştır.

Modern dönem, yalnızca anayasayı değil, kuvvetler ayrılığı, hukukun üstünlüğü, anayasallık denetimi gibi bugün de devletin sınırlandırılmasında kullanılan araçların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ancak tüm bu sayılan araçlar çok uzun bir tarihsel tecrübenin ürünüdür. Bu tarihsellik Antik Dönem, Ortaçağ ve Modern Dönem'in düşünsel ikliminden önemli derecede etkilenmiştir.

Literatürde anayasacılığın felsefi arka planını inceleyen bazı çalışmalar (Erdoğan, 1997; Arslan, 2003; Sarıbay, 2008) mevcut olmakla birlikte, anayasacılığın tarihi gelişimini ele alan çalışmaların sayısı ise oldukça azdır. Bunlar da ya sadece belirli bir dönemi incelemekte (Gönenç, 2008) ya da bu tarihselliği (Beaud, 2004) ana hatları belirtmekte, ayrıntılı bir biçimde analiz etmemektedir.

Bu çalışmada, anayasacılığın kavramsal boyutundan ziyade, onu meydana getiren tarihi tecrübeden hareketle siyasal iktidarın sınırlandırılması çabaları Antik Dönem, Ortaçağ ve Modern Çağ olarak üç dönem içinde ele alınacak ve siyasal düşünürlerin görüşleri etrafında bu dönemlerin temel karakteristikleri incelenecektir.

## Antik Dönem'de Sınırlı İktidar Arayışları

Antik Yunan ve Roma'nın beslemiş olduğu Antik Dönem düşüncesinde siyasal iktidarın sınırlandırılması arayışları, devletin düzeninin sağlanması çabaları ile eş zamanlı bir gelişim göstermiştir. Özellikle dönemin ana siyasal örgütlenme biçimi olan "kent devletini" (site) koruma ihtiyacı, bir sınırlandırmadan ziyade bütünü koruma yönünde çeşitli reflekslerin oluşmasını sağlamıştır. Bunun bir sonucu ise düzenin temeline yasa fikrinin yerleştirilmesi olmuştur (Beaud, 2004: 63-64).

Düzen fikrinin sitenin temeline yerleştirilmesinde, dönemin çalkantılı siyasal yapısının önemli etkisi söz konusudur. Farklı yönetim biçimlerine ev sahipliği yapan site, bu geçişlerde ciddi çalkantılar yaşamış, bu ise, kimlik inşasını tamamen site sınırları içinde gerçekleştirebilen yurttaşlar üzerinde derin etkiler bırakmıştır.

Antik Yunan'da sınırlı iktidar düşüncesinde anayasa, bir garantimse (Sartori, 1962: 855) olmaktan ziyade devletin temel şartını teşkil eden bir norm gibi anlaşılmaktadır. Burada önemli olan nokta kent devletinin birliğidir. Anayasa bu yönüyle devleti dışarıdan tehdit edebilecek olan güçlere karşı devletin varlığını olumlamaktadır (Beud, 2004: 63). Dolayısıyla yasaya bağlı yönetim düşüncesi de, bu düzenin sağlanması için gerekli bir araç olarak düşünülmüştür (Göze, 2000: 3-4).

Kent devleti, tarihsel süreç içinde farklı yönetim biçimlerine ev sahipliği yapmıştır. Öncelikli yönetim şekli monarşi iken daha sonra yerini aristokrasiye bırakmış, ardından aristokrasinin yerini demokrasi almıştır. Ancak bu yönetim biçimleri arasındaki geçişlerde yaşanan sancılar ve kargaşa ortamı, polis yurttaşının düzen ve otorite fikrine olan bağlılığını arttırmıştır. Bu nedenle polis dışında kendini tanımlayamayan yurttaş için, onun düzeni ve bu düzenin sağlanması için gerekli otorite ihtiyacı oldukça önemli bir hal almıştır.

Antik Yunan anayasacılığının, modern dönem anayasa ve anayasacılık düşüncesiyle birebir örtüştüğünü söylemek oldukça iyimser bir tespit olacaktır. Ancak günümüz anayasacılığı açısından önemli olan, iktidarın fren ve denge sistemi içinde sınırlandırılması araçlarının ilk keşiflerinin Antik Yunan'a özgü olduğu da unutulmamalıdır (Gordon, 1999: 80).

Antik dönem düşüncesi iktidarın sınırlandırılması çabaları açısından yasaya bağlı yönetim ve karma yönetim kavramlarını ilk kez ortaya çıkartmış olması nedeniyle önemlidir. Bu çerçevede dönemin önde gelen düşünürleri olan Sokrates, Platon ve Aristoteles'in düşünceleri dikkat çekicidir.

**Sokrates ve Yasaya Bağlı Yönetim**

Yasaya bağlı yönetim düşüncesinin Antik dönemdeki önemli temsilcilerinden birisi Sokrates'tir. Siyasal aşırılıkları her zaman eleştirme yoluna giden (Amittay, 1983: 60) Sokrates, sitenin ve değerlerini yitiren yasaların değerini yeniden arttırmayı hedeflemiştir (Okandan, 1966: 139).

İyi bir yurttaşın yasalara uyması gerektiğini ifade eden Sokrates'e göre hem yöneticinin hem de yurttaşın yasaya uyması, düzenin devamı için bir gerekliliktir. Ancak bu yasa zorbalığa değil, karşılıklı kabule dayanmalıdır. Zorbalığı yasadan ayıran en önemli özelliği ikna temeline dayanmasıdır. Bir yasa eğer karşıdakini ikna etmeden yapılmışsa o yasa değil, zorbalıktır (Ksenephon, 1994: 22).

Sokrates sonrası dönemde karma yönetim kavramından bahseden Platon, iktidarın sınırlandırılması çabalarında önemli bir aşamayı ifade eder.

**Platon ve Karma Yönetim Düşüncesinin Doğuşu**

Kent devleti geleneğinin önemli bir diğer temsilcisi olan Platon'un siyaset felsefesine, "erdem bilgidir" düsturu egemendir (Sabine, 1973: 49). Erdemli kişinin bilginin de sahibi olduğuna inanan Platon, mükemmel devlet arayışlarını da bu düstur etrafında biçimlendirmiştir.

Platon, iki önemli eserinden biri olan, "Devlet" (Politeia) adlı yapıtında, ideal devlet biçimini sorgularken, "Yasalar" (Nomoi) da uygulama alanı bulamadığı ikinci en iyi devletini açıklamakta ve polis düzeninin yaşamakta olduğu krize çareler aramaktadır.

Platon'un sınırlı iktidar düşüncesine ilişkin fikirlerini "Yasalar" adlı eserinde belirtmiştir. Burada kendisinden sonra da birçok düşünür tarafından farklı biçimlerde ele alınacak olan karma yönetim düşüncesinin ilk izlerini görmek mümkündür. Yasalar' da genel çerçevesini çizdiği bu yönetim biçimi siyasal iktidarın tek bir elde toplanmasından ziyade farklı organlar tarafından paylaşılmasını hedeflemektedir. Bu, askeri sınıf ile bilgiye önem veren yöneticiler ile monarşi, aristokrasi ve demokrasiden oluşan karma bir yönetim şeklidir. Bu yönetimde temel amaç adaletin sağlanması ve devletin ayakta tutulabilmesidir. Bunun sağlanabilmesi ise Planton'a göre insanın içindeki en önemli parça olan akılla paylaşılmış yasalara (Platon, 1998: 114) dayalı bir yönetimde gerçekleşebilir.

Platon, bütüncül (total) bir yönetim anlayışının taraftarıdır. Ona göre bir yasa, ne erdemi, ne de savaşı esas almalıdır, önemli olan kurulu düzenin çıkarıdır (Platon, 1998: 115). Tüm kentin çıkarını gözetmeyen yasayı, yasa olarak kabul etmemektedir. Böylesi bir yasa fikri ile Platon, devleti kuran ve yönetime hâkim olan ilkeleri belirleyen anayasa fikrine ulaşmaktadır. Bu yasa öyle bir yasadır ki, yöneticiler bu yasanın altında ve onun kölesidirler (Platon, 1998: 117).

**Aritoteles: Devleti Örgütlemenin Bir Yöntemi Olarak Anayasa**

Anayasa ve anayasal düzen fikrinin, tarihsel süreç içindeki önemli izleri Aristoteles'in fikirlerinde görülebilir. Aristoteles, Antik dönem sınırlı iktidar fikrinin temel hareket noktası olan devletin, yani sitenin birliği fikrinin önde gelen temsilcilerindendir.

Arsitoteles'e göre siyasal bir "hayvan" olan insan, site içinde yaşamak zorundadır (Aristoteles, 2002: 9). Onu diğer hayvanlardan ayıran temel özellikleri dili ve anlamlı konuşabilme yeteneğidir. Bu sayede, yararlıyı ya da zararlıyı, doğru ya da yanlışı bildirme yeteneğine sahiptir. Aristoteles'e göre polis her şeyden hatta bireyden de önce gelmektedir (Aristoteles, 2002: 10). Bu nedenle bireyin ancak polisin bir parçası olduğu zaman onunla bir bütünü meydana getirebileceğini belirtmektedir. Sadece insanın devlet dediğimiz bütüne katılma yeteneği vardır. İnsan dışındaki herhangi bir varlık devlete katılamaz ve birlik oluşturamaz.

Siteyi doğal bir topluluk olarak değerlendiren Aristoteles'e göre sitenin temel görevi "iyi yaşamı" gerçekleştirmektir (Arsitoteles, 2002: 9). Bu derecede önem verdiği sitenin siyasi yapısının temeline anayasa (politeia) kavramını yerleştirmektedir. Aristoteles'e göre anayasa, devlet içinde yaşayanları örgütlemenin yoludur (Aristoteles, 2002: 70). Böyle bir yaklaşım kuşkusuz modern anlamıyla anayasayı akıllara getirmektedir. Ancak Aristoteles'in anayasa kavramının gerçekten bugün anlaşılan anlamda, devleti kuran

bir belge olup olmadığı yönünde çeşitli görüşler mevcuttur. Örneğin Sartori, Aristoteles'in anayasa kavramının modern bağlamından farklı olduğunu ifade etmektedir. Çünkü Aristoteles'in burada devleti sınırlandıran bir belgeden ziyade, devletin yönetim biçimini açıklamaya çalıştığını belirtmektedir[1] (Sartori, 1965: 442). Esas itibariyle Aristoteles'in yurttaş-devlet ilişkilerine dair görüşleri, Sartori'nin bu tespitini doğrular niteliktedir.

Aristoteles, anayasaları ikiye ayırarak incelemektedir. Bu ayrımı yaparken kullandığı ölçüt, bir anayasanın ortak çıkara mı yoksa tek bir kişinin çıkarına mı hizmet ettiğinin belirlenmesidir. Dolayısıyla otoritenin kullanım şekli ile elde edilen çıkarın niteliği arasında ilişki kurar. Ona göre yalnızca ortak çıkarın gerçekleştirilebileceği yönetimler "doğru", tek bir kişinin çıkarına hizmet edebilecek yönetimler ise "sapma" yönetimlerdir. Bu çerçevede doğru anayasalar; ortak iyiliği amaçlayan bir kişinin yönetimi, yani "krallık"; bir kişiden çoğunun, ama bir azınlığın yönetimi, yani "aristokrasi" ve tüm topluluğun iyiliği için yurttaşların hepsinin uyguladığı yönetim yani siyasal yönetim başka bir ifade ile "anayasal yönetim"dir. Doğru anayasalar karşısında yer alan sapma anayasalar ise; krallığın bozulmasıyla oluşan "tiranlık", aristokrasinin bozulmasıyla oluşan oligarşi ve anayasal yönetimin bozulmasıyla ortaya çıkan demokrasidir (Aristoteles, 2002: 81).

Aristoteles, bir anayasanın yalnızca devletin biçimini değil aynı zamanda yurttaşın vasıflarının da ne olduğunu belirlediğini iddia etmektedir. Bu noktada bir yurttaşın temel görevinin anayasal güvenlik olduğunu ifade eder (Aristoteles, 2002: 174). Dolayısıyla Aristoteles, modern dönem anayasacılıktan farklı biçimde, yurttaşı değil devleti esas alan bir anlayışın savunucusudur. Tüm bunlar dikkat alındığında Aristoteles'in siyasal iktidarı sınırlandırmak bir yana, aksine devletin bütünlüğünü sağlamayı hedefleyen bir düşünür olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

*1 Aristoteles'in anayasa kavramının modern dönemdeki anayasa kavramı ile ilişkisine dair tartışmalar için bkz. (Turhan, 1997: 9-15).*

## Stoa Düşüncesi: Evrensel Olanı Bulma Çabası

Kent devleti düşüncesinin yıkılışının ardından, yurttaşın devlet ile olan ilişkilerini yeniden tanımlama çabalarından birini Stoa düşüncesi oluşturmuştur. Stoacılar, kendilerinden önceki düşünürlerin aksine, bireyin özgürlüğünü benimseyerek, yurttaşı site sınırları içinde eriten, ona site dışında bir varlık atfetmeyen Antik Yunan düşüncesinden önemli bir kırılmayı ifade etmektedir (Öktem ve Türkbağ, 2003: 136). Stoa düşüncesinde polis düzeninin kurmaya çalıştığı, polis-yurttaş bütünleşmesinin aksine, yurttaşı "birey" olarak ele alan, onu devletten bağımsız düşünen ve modern döneme ait bazı evrensel değer ve iddialarla tanımlayan düşüncenin ilk izleri görülebilir.

Stoacılar'a göre, doğaya egemen olan tek bir yasa vardır. Bu çerçevede aklını kullanarak doğaya ve evrene uygun yaşayan insan aslında bunlara egemen olan yasaya da bağlı kalmaktadır. Stoacıların ileri sürdüğü bu düşünce aynı zamanda dünya devleti (kozmopolis) ve dünya yurttaşlığı (kozmopoles) kavramlarına da kapı aralamaktadır (Ağaoğulları, 2004: 430). Özellikle modern dönem anayasacılık düşüncesinin arka planını oluşturan "doğal yasa" ve evrensel "insan hakları" düşüncesinin ilk temsilcilerini Stoacılar oluşturmuştur.

## Roma Düşüncesi'nde Siyasal İktidarı Sınırlandırma Çabaları

Antik Yunan'da içe dönük yani tamamen site ile özdeşleşmiş devlet algısı, Roma ile birlikte dışa açılmış, homojen toplum yaratma çabası yerini heterojen bir toplum temelinde yükselen devlete bırakmıştır (Tannenbaum ve Schultz, 2006: 97-98). Aynı zamanda Roma, Antik Yunan'ın birikimlerinin geliştirildiği ve pratiğe aktarıldığı bir dönem olarak da dikkat çekmektedir.

Modern dönem anayasacılığının kullanmakta olduğu birçok kurumun izini Roma'da bulmak mümkündür. Bu doğrultuda Roma, örfler, adetler, doğaüstü özellikler ve din aracılığıyla siyasal iktidar tarafından oluşturulan keyfi iktidarın sınırlandırılması düşüncesine ilk kez ev sahipliği yapmanın (Lefroy, 1907: 607) yanı sıra, devlete karşı hukuksal talepler sonucu bazı hakların elde edilmesi ve bu çerçevede yazılı hukukun oluşmasına yaptığı katkı nedeniyle de önem taşımaktadır.

Roma'da ilk kez toplumsal gerçeklikler hukuksal normlar haline getirilerek, yurttaşların arasındaki ilişkiler düzenlenmiş ve kamusal bazı organlar kurularak yurttaşlara gerçekçi bir koruma sağlanmıştır (Kutlu, 2001: 66). İmparator Justinianus tarafından kaleme aldırılan Corpus Iurus Civil (Body of Civil Law) ve On İki Levha Kanunları modern dönem hukukunun önemli kaynakları olmakla birlikte, kanunlar, imparatorlar tarafından çıkarılan emirnameler, hâkimler tarafından çıkarılan emirler ve hukukçuların meydana getirdiği doktrin yine Roma'nın önemli hukuk kaynakları olmuştur (Johnston, 1999: 1-9).

Roma düşüncesinin iktidarın sınırlandırılması düşüncesine yaptığı en orijinal ve önemli katkıların başında kuvvetler ayrılığı fikri gelmektedir (McIlwain, 2007: 40). Roma'da "karma yönetim" şeklinde formulize edilen bu düşüncenin gelişmesinde ise Polybios ve Çiçero'un fikirlerinin belirleyici etkisi olmuştur.

**Polybios: Devletin Anayasal Çerçevesi**

Roma'nın bir devlet olarak nasıl başarılı olduğu sorusundan hareket eden Polybios aradığı cevabı Roma Anayasası'nda bulmaktadır. "Tarihler" (Histories) adlı eserinde elli üç yıl gibi kısa bir sürede dünyanın tamamına yakınının hangi yollarla ve nasıl bir anayasa ile Roma'nın egemenliği altına girdiğini ortaya koymaya çalışmıştır (Polybios, 2002: 266).

Polybios, farklı birer devlet biçimi olarak farklı anayasaları inceleme yoluna gitmiştir. Bu yönüyle Platon ve Aristoteles'in izinden giderek krallık, aristokrasi ve demokrasiyi ele alır (Polybios, 2002: 268-269). Polybios'a göre en iyi anayasa bu üç anayasanın karmasıdır. Bu noktada yönetimin döngüsel (anakyklosis) değişimine değinir.

Polybios'a göre, tüm mutlakiyetçi yönetimler krallık biçiminde adlandırılamaz. Krallıktan bahsedilmesi için gönüllü olarak benimsenen şiddet ve korku yerine, inandırmaya dayanan bir yönetimin varlığı, aristokrasinin var olabilmesi için yönetimin, erdemlilikleri ile ön plana çıkan adaletli ve akıllı kişilerin elinde olması gerekmektedir. Demokrasinin varlığı için ise yurttaşların istedikleri her şeyi yapmaları yeterli değildir. Bununla birlikte Tanrılara ve büyüklere saygı, zor durumdaki anne ve babalara yardım eli uzatılması ve yasalara bağlılık da gerekmektedir (Polybios, 2002: 268-269).

Polybios, bu sayılanlardan farklı olarak sapma anayasalardan da bahsetmektedir. Sapma anayasaları, "despotluk", "oligarşi" ve "ayak takımı egemenliği" (oklokrasi) biçiminde belirtir (Polybios, 2002: 269). Bu anayasalar, devlet için öngördüğü üç anayasanın doğası gereği zaman içinde dönüşebileceğini varsaydığı yönetim biçimleridir. Ona göre, krallık tiranlığa, aristokrasi oligarşiye ve demokrasi ayak takımının egemenliğine dönüşebilir (Polybios, 2002: 269).

Tüm bunlardan hareketle en iyi anayasayı bulma çabası Polybios'u karma anayasa düşüncesine yöneltmektedir. Kurduğu karma anayasayı, en iyi anayasaların "belirleyici ve olgun" niteliklerini bir araya getirerek, bir gücün diğerini sürekli denetlediği bir model olarak sunmaktadır (Polybios, 2002: 274-275). Polybios'un, Roma Cumhuriyet kurumlarını esas alarak çizdiği karma anayasa modeli Antik Yunan'dan izler taşımaktadır. Ancak ilk kez devletin kuvvetlerine uygulanması Polybios ile gerçekleşmiştir. Polybios'un karma yönetimi devletin organlarının bir karmasını esas almaktadır (Ebenstein, 2005: 58). Buna göre konsüller, senato ve halk arasında karşılıklı bir denge ilişkisi söz konusudur. Yürütme kuvvetini elinde bulunduran konsüller, gerek halkın gerekse senatonun desteğini almak zorundadır, halk da konsülleri hoşnut tutma durumundadır. Benzer biçimde senato ile halk arasında da karşılıklılık ilişkisi söz konusudur (Polybios, 2002: 280-281). Sistemin doğasında var olan bu karşılıklılık, bir devlet kuvvetinin diğerleri üzerinde egemen olmasını engellemektedir. Polybios'un karma yönetim düşüncesi, devlet organları esas alması nedeniyle bugün anlaşılan anlamda kuvvetler ayrılığına oldukça yaklaşmaktadır. Ancak Polybios'un karma yönetimi oluştururken amacının bireyin haklarını korumak olduğunu söylemek, dönemin şartları düşünüldüğünde oldukça zayıf bir ihtimaldir.

**Çiçero: Bozulan Düzeni Yeniden Sağlama Çabası**

Çiçero, hem günümüz demokrasileri hem de temsili cumhuriyetlerin fikri temellerin doğması açısından önemli bir düşünürdür (Tannebaum ve Schultz, 2006: 108). Çiçero'nun ileri sürdüğü gö-

rüşlerin, Roma'da anayasal düzeninin ciddi sarsıntılar yaşadığı bir döneme denk gelmesi, onun düşüncesinde bu dönemin izlerinin fazlaca hissedilmesine yol açmıştır. Bu açıdan Antik Yunan düşüncesi ile benzerlikler gösterdiği ifade edilebilir. Nitekim Çiçero'nun fikirlerinde başta Stoacı felsefe olmak üzere Platon ve Aristoteles'in etkisi oldukça güçlüdür. İki önemli eseri olan "Devlet" (De Republica) ve "Yasalar Üzerine" (De Legibus), Platon'unkilerle aynı adları taşımaktadır. Bu benzerlik sadece eserlerinin adında değil, aynı zamanda eserlerin yönteminde (yani diyaloglarda) görülebilir.

Çiçero'nun yönetim sınıflandırması karar verme gücünü esas almaktadır (Çiçero, 2006: 310). Bu çerçevede eğer bu güç tek bir kişide toplanırsa bu yönetim biçimine krallık, belli seçkinlerin elinde olursa aristokrasi, bütün güç halkın kendi elinde bulunuyorsa buna demokrasi adını vermektedir. Çiçero, bunların her birinin bozulabileceğini başka bir bozulmuş yönetime dönüşebileceğini ifade etmektedir. Bu çerçevede "yönetimlerin değişim döngüsü" fikri Çiçero'da da belirmektedir. Krallık adaletle yönetmekten cayarsa tiranlığa, tiranlık ileri gelen yurttaşlar tarafından alaşağı edilirse aristokrasiye dönüşebilir. Tiranı yurttaşlar değil, halk kovarsa o zaman demokrasi belirir. Ancak halkın özgürlük istenci engellenemez ise orada krallık ya da tiranlık yeniden belirebilir (Çiçero, 2006: 318-319). Bunlar sapık yönetim biçimleridir ve döngüsel bir biçimde devam ederler. Ona göre en üstün yönetim türü, bu üç yönetimin de uygun oranda birleşmesinden oluşan birleşik (karma) yönetimdir (Çiçero, 2006: 313). Bu yönüyle Çiçero, Antik dönem düşünürleri ve Polybios'a oldukça yaklaşır.

Çiçero'da sınırlı iktidar arayışlarına ilişkin bir diğer katkı yöneticinin görevlerinden birisini "yasaya uygun buyruklar vermek" şeklinde tanımlamasıdır. Ona göre, bu yasanın yazarı, yorumcusu, destekçisi Tanrı'dır ve o yasa insanın akıl yoluyla bulacağı, tüm evrene hâkim olan üstün yasa olduğu için bu yasaya uymayı ne senato ne de halk engelleyebilir (Çiçero, 2006: 328-329).

Özellikle ileri sürmüş olduğu karma yönetim ve yasaya bağlı yönetim düşünceleriyle Çiçero, sınırlı iktidarın modern anlamıyla ortaya çıkışını sağlayan birikimin önemli temsilcilerinden birisidir.

**Ortaçağ'da Sınırlı İktidar Arayışları**

Ortaçağ'ın hangi tarihsel döneme denk geldiğine dair tarihçiler arasında net bir fikir birliği olmamakla beraber, en kabul gören görüş, M.S. 500'den, 1500'e kadar olan zaman dilimini kapsadığı yönündedir (Gönenç, 2008: 270-271).

Ortaçağ'da ekonomik, sosyal ve siyasal sisteme "feodalite" ve "Hıristiyanlığın" (kilisenin) hâkimiyeti, çağın temel karakteristikleridir. İktidarın sınırlandırılmasına dönük fikirler de bu iki önemli kaynaktan beslenmiştir. Bu bağlamda Kilisenin dünyevi iktidar karşısında oynadığı rol, siyasi iktidarın ikili bir yapı sergilemesine neden olurken, bu ikili yapı aynı zamanda iktidarı sınırlandıran bir fren ve denge görevi de görmüştür. Benzer bir durum, dünyevi otoritenin kendi içinde de gerçekleşmiş ve kral ile feodal bey arasındaki ikili iktidar paylaşımı, bu iki iktidar odağının birbirini frenleyerek dengelemesini sağlamıştır (Gönenç, 2008: 271).

Ortaçağ boyunca iktidarın hukuk kuralları tarafından sınırlandırılması fikri oldukça rahatsız edici bir nitelik taşımıştır (Lipson, 2005: 243) . Pozitif hukuk kuralları çerçevesinde sınırlı bir iktidardan bahsetmek mümkün değildir. Roma Hukuku'ndan devralınan mirasla birlikte, feodal düzenin ve Kilise'nin etkisiyle şekillenen örf-adet (gelenekler ve görenekler) anayasacılığının hâkim olduğu bir anlayış söz konusudur (Beaud, 2004:64).

Ortaçağ'da iktidarın sınırlandırılmasına ilişkin kayda değer en önemli gelişme "Magna Carta" (Büyük Sözleşme) olmuştur. İngiliz Kralı Yurtsuz John ile yirmi beş baron (feodal bey) arasında 1215 yılında imzalanan bu sözleşme, kralın sahip olduğu bazı yetkilerinden feragat ederek, kanunlara uygun davranması gerekliliği üzerine yapılmıştır. Hukuk devletine giden yolda önemli bir adım olarak nitelendirilebilecek bu belge, özgür halk ile kral arasında değil, baronlar ile kral arasında gerçekleştirilmiştir. Feodal sistem içindeki hiyerarşi dikkate alındığında, belgenin güvence altına aldığı haklar, özgür halkla ilişkili olmaktan öte, dönemin ayrıcalıklı sınıfı olan baronlara ait gözükmektedir (Stuart, 1915: 567).

Hıristiyan düşüncesi Ortaçağ siyasal yapısı üzerinde derin etkiler bırakan diğer bir kaynaktır. Roma İmparatorluğu'nda doğarak, getirdiği evrensel

ve eşitlikçi değerler nedeniyle kısa sürede yayılma şansı bulan Hıristiyanlık, İmparatorluk içinde önemli bir tehdit olarak görülmüş ve bertaraf edilmek istenmiştir. Daha sonra İmparator Constantinus döneminde serbest bırakılmış ve İmparator Theodosius (M.S. 393) tarafından devlet dini olarak kabul edilerek, özgürleşmiş ve siyasal iktidarın önemli taliplerinden biri halini almıştır (Ağaoğulları ve Köker, 2001: 110).

Zaman içinde Kilisenin başı olan Papaların artan mutlak otoritesi, beraberinde keyfi bir iktidar anlayışını da getirmiştir. Hıristiyanlığın getirdiği bütüncül ve kapsayıcı anlayış onun devlet düşüncesine de etki etmiştir. Tanrı'nın ve onun yarattığı evrenin tekliği düşüncesi, devletin ve buna bağlı olarak iktidarın tekliğini ortaya çıkarmıştır. Kilise ve devletin monarşiye dayalı yönetimi, bu tekliğin birer ifadesi olmuştur (Ebenstein, 2005: 105).

Hıristiyan düşüncesine hâkim olan bu anlayış hem Kilisenin içinden, hem de dışından tepkilerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Papaların iktidarlarını dengelemek amacıyla ortaya çıkan bu tepkiler, iktidarın mutlaklığı ve keyfiliğinin önlenmesinde önemli rol oynamıştır. Bu doğrultuda Salisburyli John, Thomas Aquinas (Aquinum'lu Thomas) ve Padualı Marsilio Hıristiyanlık ile iktidarın sınırlandırılması arasındaki ilişkiyi ele alan önemli düşünürlerdir.

**Salisburyli John: Tirana Karşı Direnme Hakkı**

On ikinci yüzyıl Ortaçağ düşüncesi, doğa kavramına ilişkin değişimin meydana geldiği bir döneme işaret etmektedir. Buna göre, artık doğa, dünyevi kurumlardan yola çıkarak, saf dini ve ahlâki birtakım yargılar kullanılarak yorumlanırken, bunun etkisi altında kalan Salisburily John'un devlet algısında Stoastik ve Çiçerocu bakış açılarıyla hayatta en iyi rehberin doğa olduğu düşüncesinden izler bulmak mümkündür (Canning, 1996: 110-111).

Devlet Adamı'nın Kitabı (Policratus-1159) adlı eserinde dile getiren John, prens (kral) ile tiran arasındaki farkları ve prensin uyması gereken kuralları anlatmaktadır. Prens ile tiran arasındaki en temel farkın, prensin yasalara uygun bir yönetim göstermesi ve kendini onların hizmetçisi gibi görmesi olduğunu belirtmektedir (John, 2006: 397). Prensi, tirandan ayıran özelliğinin hukuka bağlı yönetimi olduğunu ifade eden John'a göre prens, diğer bireylerden farklı olarak, kendi özel işlerinden değil tüm topluluğun işlerinden sorumludur. Salisburyli John'a göre bütün erklerin kaynağı Tanrı olduğu için prensin elinde bulundurduğu erkin de kaynağı Tanrı'dır (John, 2006: 398). Dolayısıyla, prens Tanrı'nın adaletini yeryüzüne yaymaya çalışacağından, prense karşı girişilecek bir hareket, aynı zamanda Tanrı'ya karşı yapılacak demektir.

Tiranı, prensten ayırırken onun "zora dayalı bir yönetimle bütün halka karşı çıkan bir kimse" olarak tanımlamaktadır (John, 2006: 413). Tiranın kötülüğü temsil ettiği için öldürülmesine karşı çıkmamaktadır. Tiranlığın kaynağı haksızlıktır ve bu yönüyle "zehirli bir kökten çıkan, aşırı tehlikeli genişliklere ulaşan, dallanıp, budaklanan ve her bakımdan balta ile kesilmesi gereken bir ağaca" benzemektedir (John, 2006: 419).

Salisburily John, Kilisenin iktidarının oldukça güçlü olduğu bir dönemde yasaya bağlı yönetim fikrini savunarak, hükümdarın tiranlaşmasını engellemeye çalışmıştır. Ancak John'un bunu yapmaktaki temel kaygısının, dünyevi iktidarı birey karşısında sınırlamaktan çok, onu Kiliseye yani ruhani iktidara karşı sınırlamak olduğu söylenebilir.

**Thomas Aquinas (Aquinum'lu Thomas)**

Aquinum'lu Thomas (1225–1274) Kilise iktidarının zirveye ulaştığı bir dönemde, Aristotelesçi anlayış ile Hıristiyanlığın sentezini yapan önemli düşünürlerden birisidir. Dünyevi iktidarın Kilise'den bağımsız bir otorite olarak ortaya çıkması yönünde belirttiği fikirleri dikkat çekicidir (Tannenbaum ve Schultz, 2006: 144).

Toplum algılamasında Aristotelesçi etkilerin görüldüğü Aquinas, yönetim biçimlerine ilişkin görüşlerinde de Aristoteles'in düşüncelerini paylaşmaktadır.

Aquinas, yönetimleri adil olan ve adil olmayan (sapık yönetim) olmak üzere ikiye ayırırken temel aldığı ölçüt yöneticinin özel çıkara mı yoksa ortak çıkarına göre mi hareket ettiğidir (Aquinas, 2006: 431-432). Adil olmayan yönetimleri, uyrukların iyiliği yerine yöneticinin kendi kişisel çıkarına göre yönettiği tiranlık, tek bir kişi değil de, bir

çete içinde birleşen birkaç kişi gerçekleştirirse oligarşi (azınlığın yönetimi), çok sayıda kişi gerçekleştirirse demokrasi olarak tanımlamaktadır (Aquinas, 2006: 432). Aynı biçimde adil yönetim biçimlerini de ayrıma tâbi tutan Aquinas, yönetimin toplumun geniş bir kesimi tarafından gerçekleşen biçimine siyasallık (politia), yönetimin erdemli birkaç kişinin elinde gerçekleşen biçimine aristokrasi, tek bir kişinin elinde gerçekleşmesine krallık adını vermektedir (Aquinas, 2006: 432). Bunlar içinde en iyi yönetim biçiminin devletin bütünlüğü ve birliğinin sağlanması açısından krallık olduğunu belirtmektedir. Aquinas'a göre tek bir kişi bu birliği diğer yönetim biçimlerine göre daha iyi sağlayabilecektir (Aquinas, 2006: 434).

Ancak bir kral adaleti gerçekleştirmekten saptığı zaman kolayca tiranlaşabilir. Aquinas bu noktada çözümü, "karma anayasa" olarak sunmuştur. Buna göre, erkin en iyi biçimde düzenlenebilmesi için herkese komuta edebilecek erdemli bir baş, yani "kral" ve onun emri altında erdemli yöneticilik yapma kabiliyetine sahip olan başkalarının da bulunması gerekir. Ayrıca hem yöneticileri kendi içlerinden seçtikleri için de herkes bu yönetime katılmaktadır (Aquinas, 2006: 460-461). Böylece, krallık, aristokrasi ve demokrasinin karışımından oluşan karma bir yönetim ortaya çıkararak, yönetimin tek bir elde bulunarak yozlaşmasının ve keyfi bir biçimde kullanılmasının önüne geçmeye çalışmaktadır.

**Padua'lı Marsilio ve Seküler Yasa Fikri**

Aristotelesçi düşüncenin etkilendiği bir diğer Ortaçağ düşünürü Padua'lı Marsilio'dur. Marsilio'nun en önemli eseri "Barış Savunucusu'dur (Defensor Paris-1324).

Yönetim biçimleri sınıflandırmasını Aristoteles'in Politika adlı eserinden alan Marsilio, yönetimleri "uyumlu" ve "hastalıklı" olmak üzere iki kategoriye ayırmaktadır. Uyumlu olanlar; monarşik krallık, aristokratlık ve siyasallık (politia) olarak üçe ayrılırken, hastalıklı olanlar da kendi içinde monarşik tiranlık, oligarşi ve demokrasi olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Marsilio, 2006: 471).

Hastalıklı olanlar, aynı Aristoteles'te olduğu gibi uyumlu olanların bozulmuş şekilleridir. Monarşik krallık, amacı uyrukların rızasına dayalı olarak, ortak iyiliği sağlarken, bu yönetimin bozulmuş hali olan tiranlık, yönetilenlerin ortak yararından ziyade, kendi yararına bir yönetim gösteren yöneticinin yönetim şeklini ifade etmektedir (Marsilio, 2006: 472). Aynı şekilde, yönetilenlerin ortak yararına dönük olarak, şerefli birkaç kişinin yönetimi olan aristokrasi, yöneticilerin, yönetilenlerin ortak yararından saparak yalnızca kendi yararlarını düşünmeye başladıkları andan itibaren oligarşiye kaymaktadır. Benzer biçimde siyasallık, yani "politia" da ortak yarar için, yine yurttaşlar kendi rızaları ile yönetime katılmaktadır. Ne zaman ki yoksullar ya da kitleler öteki yurttaşların rızaları olmaksızın diğerlerinin yararını gözetmezlerse, o yönetim biçimi demokrasiye kaymış olur (Marsilio, 2006: 472).

Yasayı kimin yapacağı sorusunu soran Marsilio, yasayı yapacak olanın, yine yasaya uyması gereken olduğunu söyleyerek "halkı" (legislator) işaret etmektedir (Marsilio, 2006: 477). Buradan Marsilio, iktidarın tiranlaşması sorununa geçerek, yasayı yapacak olan(lar)ın kral ya da aristokratlar olması durumunda, ortak yarar yerine kişisel yararlar dikkate alınacağı için ortaya çıkacak yasanın tiranca olacağını savunmaktadır (Marsilio, 2006: 479). Böylece Marsilio, iktidarın sınırlandırılmasında halkın bizzat yönetime katılması gerekliliğinden yola çıkarak, halkı, keyfi iktidarın oluşması önünde bir engel gibi sunmaktadır. Marsilio, kendisinden önceki Ortaçağ düşünürlerinden farklı olarak, tiranı öldürmek yerine, yöneticiyi tüm topluluğa karşı sorumlu kılarak sınırlandırma yoluna gitmesi nedeniyle, "anayasal bir metod" arama çabasındadır (Ebenstein, 2005: 159).

**Modern Dönem'de Sınırlı İktidar Arayışları**

Modern Dönem'de, Antik Yunan ve Ortaçağ Anayasacılığının "kısıtlı bir yönetimin yüceltilmesi" ve "insanların yönetiminin yerini alacak olan yasanın yönetimi" eksenli anlayışı yerini sadece siyasal iktidarın kısıtlanması fikrine bırakmıştır (Beued, 2004: 64). Artık siyasal iktidar kavramı modern devletin egemenliği ile özdeşleşmiş ve sınırlı iktidar arayışları onun mutlak ve devredilemez niteliği üzerinden hareket etmeye başlamıştır. Bu çerçevede monarşik mutlakıyetçiliğe karşı bireyin özgürlüğünün gerçekleştirme amacı sınırlı iktidar arayışlarının temel belirleyicisi olmuştur (Erdoğan, 2004: 28).

Bu dönemde gerçekleşen Reform Hareketi ile birlikte iktidarın dünyevileşmesi, parlamenter sistemin oluşumu, Amerikan ve Fransız Devrimleri ile yazılı anayasa fikrinin doğması, modern dönemin anayasacılık düşüncesinin önemli aşamaları olarak değerlendirilebilir.

**Konsül Hareketi ve Protestan Reformu (Reform Hareketi)**

Özellikle on ikinci yüzyıldan itibaren Kilise'nin dünyevi iktidar ile giriştiği rekabet ve harcamalarındaki aşırılık toplumun birçok kesiminden tepki çekmiştir. Bu tepkilerin zirveye ulaştığı dönem ise "Büyük Hizip" (1378–1417) olarak bilinen dönemdir (Ağaoğulları ve Köker, 2004: 86-87). VI. Urbanus ile VII. Clement arasındaki Papalık seçimine ilişkin ortaya çıkan Kilise içindeki bu çatışma, beraberinde "Konsül Hareketi" adı verilen, Papalık makamının gücünü azaltmaya dönük sınırlandırma çabasını ortaya çıkartmıştır.

Konsül hareketi, Konsül (Genel Kurul) gibi bir organ vasıtasıyla Papa'nın mutlak otoritesini sınırlandırarak Büyük Hizip gibi ayrışmaların önüne geçebilmeyi hedeflerken, Papa'nın yetkisini, Kilise'nin içinden çıkan ve Kilise'yi temsil eden bir organ ile paylaştırmayı ve karma yönetim (anayasa) kavramını Kilise'nin yönetimine uygulamayı hedeflemiştir (Gönenç, 2008: 283).

Kilise'nin mutlak egemenliğine karşı ikinci muhalefet kaynağını ise Protestan Reformu oluşturmuştur. Kilise ile krallar arasında süren çatışmalar ve başta köylüler olmak üzere toplumun çeşitli kesimleri üzerinde baş göstermiş huzursuzluklar, on altıncı yüzyıldan itibaren tüm Avrupa'yı kapsayan ve adına "Reform" adı verilen hareketi başlatmıştır (Ağaoğulları ve Köker. 2004: 93-94). Kilise'nin Tanrı ile birey arasındaki konumunu sorgulayan bu hareket, insanın "birey" olarak ele alınmasında önemli rol oynamıştır (Held, 1987: 40). Bu hareketin iki önemli temsilcisi Martin Luther (1483–1546) ve Jean Calvin'dir (1509–1564).

Protestan Reformu'nun ortaya çıkmasında büyük etkisi olan Martin Luther, Kilise'ye (Roma Kilisesi) açık şekilde tavır alan bir düşünürdür. Luther, ruhban sınıfının oynadığı hegemonik tavrı eleştirerek, sahip oldukları ayrıcalıkları ve muafiyetleri hedef almıştır (Sabine, 1973: 337). Bununla birlikte Kilise'nin dünyevi otorite olan devlete boyun eğmesi gerektiğini belirterek laik bir düzenin savunuculuğunu yapmıştır (Ağaoğulları ve Köker, 2004: 120-121). Luther'e göre laik olan bu düzende, bireyin yapması gereken, alın yazısına boyun eğerek, düzene itaat etmesidir. Çünkü bu düzenin kurucusu Tanrı'dır. Bu yönüyle Luther, direnme hakkına başvurmamış, itaate vurgu yapmıştır.

Protestan Reformu'nun önde gelen bir diğer düşünürü Jean Calvin'dir. Calvin de Luther gibi birey-devlet ilişkisinin merkezine itaati yerleştirmektedir. "Hıristiyan Dini'nin Öğretisi" adlı eserinde Calvin, itaatin kaynağı olarak Tanrı'yı işaret etmektedir. Ancak Luther'de olduğu gibi Calvin'de de mükemmel dini kurma görevi "yeryüzü devleti"ne aittir. Bu yeryüzü devletinin parçalarını ise,"başkan ve yasaların koruyucusu olan yönetici", "yöneticinin uyarınca yönettiği yasalar" ve yasalarla yönetilen ve yöneticiye itaat eden "halk" şeklinde sıralamaktadır (Calvin, 2002: 88). Calvin, yöneticinin tiranlaşabileceğini kabul etmekle beraber, karakterleri nasıl olursa olsun halkın, tüm yöneticilere sevgi ve saygı göstermek zorunda olduğunu belirtmektedir. Yöneticilerden intikam alma işi halka verilmemiştir. Halk itaat etmek ve saygı göstermekten başka bir şey yapamaz. Çünkü yöneticiye itaat aynı zamanda Tanrı'ya itaatir (Calvin, 2002: 96). Bu yönüyle Calvin de, Luther'den farklı biçimde tiranlaşan yöneticiye karşı pasif bir direnişi söz konusu etmektedir. Calvin'in böylesi pasif bir direnişten yana olması, modern anayasacılığın aktif doğasına aykırı gözükmektedir (Ağaoğulları ve Köker, 2004: 145).

**Parlamento (Karma Monarşi) Düşüncesinin Gelişimi**

İktidarın sınırlandırılması düşüncesinde önemli bir aşamayı halkın temsilcilerinden oluşan parlamentonun ortaya çıkışı oluşturmuştur.

Parlamento ile birlikte, halk, doğrudan iktidarın sınırlandırılmasına ortak olma şansını elde etmiştir. Halkın iktidara ortak olması, İngiliz anayasacılığının bir ürünüdür. İngiliz sisteminde parlamento, kralın mutlak iktidarının karşı bir güç (countervailance) ile dengelenmesi anlamında önemli bir model oluşturmuştur. Bu yönüyle "iktidarın sınırlandırılmasına düşüncesinin nihai kurumsallaşmasına eriştiği yer parlamentolardır" (Ercümend, 2007: 19).

Özellikle İngiliz parlamenter sisteminin gelişimine paralellik gösteren "parlamentonun üstünlüğü" düşüncesi kral ile parlamento arasındaki mücadele sonucunda gerçekleştirmiş olan karma monarşi düşüncesinin bir sonucu biçiminde değerlendirilebilir. Antik Yunan'da ve Roma'da Arsitoteles ve Poliybios gibi düşünürler tarafından savunulan ve tarihi süreç içinde önemli temsilciler edinmiş olan karma hükümet (mixed goverment) düşüncesi, on yedinci yüzyıl İngilteresi'nde karma monarşi (mixed monarchy) teorisyenleri tarafından savunulmuş (Weston, 1960: 426) ve İngiliz Parlamentarizminin gelişmesine önemli katkı sağlamıştır.

**John Locke ve Liberal Anayasacılığın Temelleri**

Modern dönemde iktidarın sınırlandırılması düşüncesini etkileyen en önemli düşünce akımı liberalizm olmuştur. Bununla beraber liberalizm, Amerikan ve Fransız Devrimleri ile "(liberal) anayasa" adı verilen ve temel hedefi birey özgürlüklerini korumak için siyasal iktidarı sınırlandırmak olan belgenin ortaya çıkışını sağlayan temel felsefeyi de ortaya koymuştur.

Liberalizmin iktidarın sınırlandırılmasında oynadığı rolün çerçevesinin net bir biçimde çizilebilmesi, aynı zamanda bu düşüncenin teorisyeni olan John Locke'un görüşlerinin de ortaya konulmasını gerekli kılmaktadır.

John Locke, liberal düşüncenin de temellerini oluşturan siyaset felsefesinin ana hatlarını "Yönetim Üzerine İki İnceleme" (Two Tretaies of Goverment) adlı eserinde vermektedir. Locke'un, siyaset felsefesinin en önemli noktalarından biri hiç kuşkusuz doğal hak kavramıdır. Bunu açıklamaya öncelikli olarak devletsiz aşamaya geçilmeden önce var olduğunu iddia ettiği doğa durumunu anlatarak başlamaktadır. Locke, sınırlı iktidar arayışını bu doğa durumundan hareket ederek gerçekleştirmektedir. Doğa durumu aynı zamanda her türlü kuvvetin ve yargı hakkının karşılıklı olduğu, kimsenin diğerinden daha fazlasına sahip olmadığı bir eşitlik durumunu da ifade etmektedir (Locke, 2002: 263).

Locke, doğa yasasının uygulanması işini doğa durumunun bir gereği olarak (eşitlik) herkese vermiştir. Bu durumda herkes doğa yasasını ihlâl edenleri de cezalandırma yetkisine sahip olmaktadır. (Locke, 2002: 264). Ancak ona göre herkesin hem davacı, hem de cezalandırıcı durumda olması akıla aykırıdır. Bencilliğin, kötülüğün, tutku ve öç alma duygusunun devreye girebileceği böyle bir durum toplumda karmaşa ve düzensizliklere neden olabilecektir.

Bu noktada Locke, toplumu oluşturmayı meşru kılan savaş durumuna geçiş yapmaktadır. Savaş durumundan kurtulmanın ancak, "yeryüzünde danışılmakla yardım sağlanabilecek bir otoritenin, bir erkin bulunması"(Locke, 2002: 269) ile gerçekleşebileceğini savunur. Bunu gerçekleştirecek olan ise siyasal ya da uygar toplumdur.

Siyasal toplum yani devlet, bir anlaşma (sözleşme) çerçevesinde kurulan ve özel yargıları dışlayarak, insanların canını, özgürlüğünü ve mallarını koruyan, yasaya aykırı olan eylemleri yargılayan ve ona göre gereken cezaları veren gücü temsil etmektedir (Locke, 2002: 270). Bu toplumda yargıç yasama organı veya onun gösterdiği otoritedir (Locke, 2002: 272). En üstün otoritenin amacı, barış, güvenlik ve kamu iyiliğini gerçekleştirmektir. Ancak bu amaçlar gerçekleştirilirken, yasama organı, anlaşmazlıkları hazırlıksız kararla değil, halk tarafından bilinen yasalarla gerçekleştirmelidir (Locke, 2002: 276). Bu noktada, Locke'un siyasal topluluğunun önemli bir özelliği hukukun (yasanın) üstünlüğü fikridir.

Locke'un, bireyi esas alan anlayışının siyasal topluma yansıyan bir diğer boyutu, kurulacak bu toplumun rıza ve çoğunluk esaslarına dayanmasıdır. Rıza esasına dayalı olarak oluşan bu toplumda bireyler, yasaların uygulanmasını ve yargılama ile cezalandırma haklarını devlete devretmektedir (Hampton, 1997: 56).

Siyasal toplumun diğer esasını "çoğunluk" yönetimi oluşturmaktadır. Rıza gösteren bireyler bir araya gelerek, kendilerini yönetecek olanları başka bir ifadeyle kural koyacak(lar)ı belirlerler (Hampton, 1997: 55). Böylece siyasal toplum gerçekleşir.

Locke'un betimlediği "egemen", Hobbes'un egemeni gibi mutlak bir nitelik göstermez (Hünler, 2003: 64). Yüksek bir gücün varlığını kabul etmekle birlikte belli sınırlar dâhilinde hareket etmesi gerektiğini savunmaktadır. Her zaman çoğunluğun yönetim biçimini başka bir ifade ile ya-

samanın kullanılma biçimini değiştirme hakkı olduğu belirtmekte, ancak bu biçim her ne olursa olsun, keyfi biçimde hareket edemeyeceğini savunmaktadır (Ağaoğulları ve diğerleri, 2005: 206). Locke'a göre aksi bir durum, "devrim hakkı"nın doğması için elverişli bir ortam sağlayabilir. Ona göre devrim hakkını doğuran şartlar şunlardır (Adnan Güriz, 199: 205):

- Kanunların göz ardı edilerek keyfi yönetim gösterilmesi,

- Yasaların kamu yararı dışında başka bir amaç gütmesi,

- Kişilerin mülkiyet haklarına dokunulması,

- Halkın rızasının kaybedilmesi.

Locke'a göre direnme hakkı her zaman kullanılabilecek bir hak olmamalıdır. Kullanılabilmesi için öncelikle yönetimin yasaya aykırı eylemlerinin çoğunluğu etkilemeye başlaması gerekmektedir (Locke, 2002: 284).

Locke'un doğal hukuk ve devrim hakkı gibi konulardaki görüşleri, sınırlı iktidar arayışlarında kendinden sonraki düşünürler üzerinde önemli etkiler bırakmıştır. İngiliz egemenliğine karşı girişilen ve Amerika Birleşik Devletleri'nin kurulmasında önemli rol oynayan 1776 Amerikan Devrimi'nde bu etkiler fazlasıyla görülebilirken, Devrim' in önemli bir ürünü olan Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nde (A Declaration by the Representatives of the United States of America–1776) Locke'un savunmuş olduğu doğal haklar, yönetilenlerin rızası, direnme hakkı gibi görüşlerin derin izleri söz konusudur (Jefferson, 1961: 1-6).

**Emmanuel-Joseph Siéyes: "Anayapı Yasası"**

İktidarın sınırlandırılması düşüncesinin önemli aşamalarından birini oluşturan Fransız Devrimi'nin düşünsel arka planını etkileyen önemli bir düşünür Siéyes'dir. Siéyes, 1789 yazında toplanan meclise tiers états'ın temsilcisi olarak seçilmiş ve daha sonra 1791 Anayasası'nı hazırlayan Kurucu Meclis'in Anayasa Komitesi'ne çağrılmış ve devrimin makul sınırlar içinde tutulması yönünde düşünceler ileri sürmüştür (Tanilli, 2003: 124).

1789'da yayınlanan "Tiers Etat Nedir?" (Qu'est ce que le Tiers état? L'Essai sur les priviléges) adlı eseri ile ulusal egemenliğin genel ilkelerini çizen Siéyes, anayasayı yapan kurucu iktidar anlayışı ile kendinden sonraki liberal düşünceyi etkilemeyi başarabilmiştir (Göze, 2000: 220).

Bütün iktidarların kaynağının "ulus" olduğunu belirten Siéyes'e göre "anayapı yasası" yani anayasa; yasama gücünü düzenlemekte ve görevlerini saymakta, icracı (yürütme) gücü oluşturan birimleri meydana getirmek ve görevlerini belirlemektedir (Siéyes, 2005: 71). Böylece, yasama ve yürütme organı anayasa tarafından oluşturulmakta ve düzenlenmektedir. Yasama yasaları yapacak, yürütme ise yasaları uygulayarak ulusun amaçlarını gerçekleştirecektir. Siéyes, modern dönemde iktidarın sımırlandırılması çabalarının en önemli özelliği olan temel yasa (üst norm) fikrini, devleti örgütleyen bir yasa düşüncesiyle tamamlamaktadır.

Siéyes'e göre, yasanın kendisi aynı zamanda ulusun iradesinin yansımasıdır (Siéyes, 2005: 71). Onun üzerinde sadece doğal haklar yer alır. Dolayısıyla pozitif yasalar da bu doğal haklardan kaynaklanacaktır. Ulus, doğal hukuka göre oluşurken, onun iradesi pozitif hukuka ilişkin bir kurum biçiminde meydana gelmektedir (Siéyes, 2005: 72). Siéyes, bu görüşleriyle ulus iradesi ile anayasa kavramı arasındaki ilişkiyi netleştirmektedir. Ulus iradesi anayasa ve diğer pozitif kuralların kaynağı haline gelirken üstün yasa olan anayasa ile kurulan ve işleyen yönetimler, anayasaya aykırı hareket edemeyeceklerdir (Ruhi, 2002: 91-92). İdarenin meşruluğu onun anayasaya bağlı hareket edip etmediğine yani anayasal olup olmadığına bağlıdır (Siéyes, 2005: 73).

Ulusal egemenliği her şeyin üzerinde tutan Siéyes, anayasayı yapan iktidar ile değiştiren iktidarı birbirinden ayırmaktadır. Anayasayı yapan iktidarı kurucu iktidar olarak nitelendiren Siéyes, bu şekilde ulusun direnme hakkını meşru görmektedir. Ona göre "bir ulus anayasal biçimlerle kendini bağlamamalıdır" (Siéyes, 2005: 74). Çünkü anayasa onun iradesidir. Aksi bir durum anayasa bahanesiyle özgürlüklerinin kısıtlandığı bir despotik yönetim ortaya çıkabilir. Ulus her türlü pozitif hukukun kaynağı olduğundan, pozitif hukukun geçersizleşmesi için yine iradesini kullanacak olan da ulustur (Siéyes, 2005: 74). Siéyes bu şekilde, geleneksel anayasacılığın savunduğu, devleti örgütleyen anayasa kavramı ile anayasayı temel

norm olarak kullanan modern anayasacılığı birleştirmektedir (Beaud, 2004: 66-67).

## SONUÇ

Antik Dönem'de ancak sitenin sınırları içinde varlık sahibi olabilen yurttaşın bu konumu, yurttaşın karşısında devleti önceleyen düşüncelerin doğuşuna da kaynaklık etmiştir. Nitekim dönemin önde gelen düşünürleri olan Sokrates, Platon ve Aristoteles'de de temel amaç sitenin düzeninin sağlanması ve korunması olmuştur.

Sitenin siyasal yapısının bozulmasının ardından ortaya çıkan bir fikir akımı olan Stoa düşüncesi devlet-yurttaş ilişkilerinde önemli bir kırılma yaratmış, artık yurttaş, sitenin dışında özerk bir unsur biçiminde var olmaya başlamıştır. Roma ülkesinde Stoa düşüncesinin getirdiği özgürlük ve eşitlik gibi evrensel değerlerin yankı bulması Hıristiyanlığın ortaya çıkmasıyla gerçekleşmiştir. Bununla birlikte bu dönemde Polybios ve Çiçero'nun düşünceleri etrafında şekillenen karma yönetim ve yasaya bağlı yönetim anlayışları kuvvetler ayrılığı ve hukuk devletinin ilk izlerini göstermeleri açısından önemlidir.

Ortaçağ siyasi düşüncesi, iktidarın sınırlandırılması arayışlarında temel belirleyiciler Hıristiyanlık ve feodalite olmuştur. Bir yanda dünyevi iktidara talip olan Hıristiyanlık diğer yanda krallarla birlikte dünyevi iktidarı paylaşan feodal beyler, siyasal iktidarın karşılıklı bir denge içinde kullanılmasını sağlamıştır.

Antik Dönem ve Ortaçağ mirasından beslenen Modern Dönem ise, artık devlet karşısında "bireyin" ortaya çıkmasını gerçekleştirmiş, önceki dönemlerde çeşitli izleri görülen, bazı araçların somutlaşmasını sağlayarak günümüz anayasal demokrasilerinin de ilk tohumlarını atmıştır.

### *Kaynakça*

*AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali ve Filiz Çulha Zabcı ve reyda Ergün (2005), Kral Devletten Ulus Devlete, İmge Kitabevi, Ankara.*

*AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali ve Levent Köker (2004), Tanrı Devletinden Kral Devlete, 4. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.*

*AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali (2004), Kent Devleti'nden İmparatorluğa, 4. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.*

*AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali ve Levent Köker (2001), İmparatorluktan Tanrı Devletine, 4. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.*

*AMITTAY, Jacob Ben (1983), Siyasal Düşünceler Tarihi, Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay ve Levent Köker, Savaş Yayınları, Ankara.*

*ARISTOTELES (2002), Politika, 6. Baskı, Çev. Mete Tunçay, Remzi Kitabevi, İstanbul.*

*ARSLAN, Zühtü (2003), "Anayasacılık", Felsefe Ansiklopedisi, Ed. Ahmet Cevizci, Etik Yayınları, C. 1, İstanbul, s. 385-393.*

*BEAUD, Oliver (2004), "Anayasa ve Anayasacılık", Siyaset Felsefesi Sözlüğü, Ed. Mustafa Bayka, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 63–74.*

*CALVIN, Jean (2002), "Hıristiyan Dininin Öğretisi'nden Seçme Parçalar", Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi Seçilmiş Yazılar Yeniçağ, C. 2, Der.: Mete Tunçay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 79-99.*

*CANNING, Joseph (1996), A History of Medieval Political Thought 300–1450, Routledge Publishing, London.*

*ÇIÇERO, Marcus Tullius (2006), "Kamu Devleti ve Yasalardan Seçme Parçalar", Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi Seçilmiş Yazılar Eski ve Orta Çağlar, Der.: Mete Tunçay, C. 1, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 297–335.*

*EBENSTEIN, William (2005), Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri, 5. Baskı, Çev.: İsmet Özel, Şûle Yayınları, İstanbul.*

*ERCÜMEND, Said Emir (2007), "Anayasalar ve Politik Düzen Mücadelesi: Politik Geleneğin Modernleşmesi Üzerine Bir Çalışma", Ortadoğu'da Kültürel Geçişler, (Ed.) Şerif Mardin, Çev.: Birgül Koçak, DoğuBatı Yayınları, Ankara, s. 15-62.*

*ERDOĞAN, Mustafa (2004), Anayasa Hukukuna Giriş, Liberte Yayınları, Ankara.*

*ERDOĞAN, Mustafa (1997), Anayasal Demokrasi, 2. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.*

*GÖNENÇ, Levent (2008), "Ortaçağ Avrupası'nda Anayasacılığın Düşünsel ve Kurumsal Temelleri", Prof. Dr. Ergun Özbudun'a Armağan, C. 2, Ed. Serap Yazıcı, Kemal Gözler ve Ece Göztepe, Yetkin Yayınları, Ankara, s. 267-291.*

*GÖZE, Ayferi (2000), Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, 9. Baskı, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul.*

*GÜRİZ, Adnan (1999), Hukuk Felsefesi, 5. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.*

*HAMPTON, Jean (1997), Political Philosophy, WestviewPress.*

*HÜNLER, Solmaz Zelyut (2003), Dört Adalı, Paradigma Yayınları, İstanbul.*

*HELD, David (1987), Models of Democracy, Stanford University Press.*

*JEFFERSON, Thomas (1961), Thomas Jefferson'dan Seçme Parçalar, Çev.: Mümtaz Soysal, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara.*

*JOHN, Salisburily (2006), "Devlet Adamının Kitabı'ndan Seçme Parçalar", Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi Seçilmiş Yazılar Eski ve Orta Çağlar, C. 1, Der.: Mete Tunçay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 391–422.*

*JOHNSTON, David (1999), Roman Law Context, Cambridge*

*University Press, Cambridge. United States of America.*

*KSENEPHON (1994), Sokrates'ten Anılar, Çev.: Candan Şentuna, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.*

*KUTLU, Mustafa (2001), Kuvvetler Ayrılığı: Temelleri-Gelişimi Hukuk Devletinin Kökenleri, Seçkin Yayınevi, Ankara.*

*LEFROY, A. H. F. (1907), "Rome and Law", Harvard Law Review, Vol. 20, No. 8, pp. 606-619.*

*LIPSON, Leslie (2005), Siyasetin Temel Sorunları, Çev.: Fügen Yavuz, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.*

*LOCKE, John (2002), "Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme'den Seçme Parçalar", Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi Seçilmiş Yazılar Yeniçağ, C. 2, Der. Mete Tunçay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 261-295.*

*MARSILIUS, Padua'lı (2006), "Barış Savunucusu'ndan Seçme Parçalar", Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi Seçilmiş Yazılar, Eski ve Orta Çağlar, C. 1, Der. Mete Tunçay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 463–489.*

*MCILWAIN, Charles Howard (2007), Constitutionalism: Ancient and Modern, Liberty Fund, Indianapolis.*

*OKANDAN, Recai G. (1966), Umumi Amme Hukuku, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.*

*ÖKTEM, Niyazi ve Ahmet Ulvi Türkbağ (2003), Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet, 3. Basım, Der Yayınları, İstanbul.*

*PLATON (1998), Yasalar, Çev.: Candan Şentuna ve Saffet Babür, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.*

*POLYBIOS (2002), "Tarihler'den Seçme Parçalar", Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi Seçilmiş Yazılar Eski ve Orta Çağlar, C. 1, Der.: Mete Tunçay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 266–295.*

*RUHİ, M. Emin, Fransız Devriminde Bir Başrol Oyuncusu Siéyes, Liberte Yayınları, Ankara.*

*SATRORI, Giovani (1965), "On Constitutionalism", American Political Science Review, Vol. 59, No. 2, pp. 439-447.*

*SARTORI, Giovanni (1962), "Constitutionalism: A Preliminiary Discussion", The American Political Science Review, Vol. 56, No. 4, pp. 853-864.*

*SABINE, George (1973), A History of Political Theory, Fourth Edition, Revised by Thomas Landon Thorson, Dryden Press, Hinsdale, Illinois.*

*SARIBAY, Ali Yaşar (2008), "Politik Anayasacılık: Hukukun Politik Mantığı", Prof. Dr. Ergun Özbudun'a Armağan, C. 2, Ed. Serap Yazıcı, Kemal Gözler ve Ece Göztepe, Yetkin Yayınları, Ankara, s. 383-397.*

*SİÉYES, Emmanuel-Joseph (2005), Üçüncü Sınıf Nedir?, Çev.: İsmet Birkan, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.*

*STUART, William A. (1915), "The Constitutional Clauses of Magna Carta", Virginia Law Review, Vol. 2, No. 8, s. 565-583.*

*TANİLLİ, Server (2003), Fransız Devrimi'nden Portreler, Adam Yayınları, 4. Baskı, İstanbul-2003.*

*TANNENBAUM, Donald ve David Schultz (2006), Siyasî Düşünce Tarihi, Çev.: Fatih Demirci, Adres Yayınları, Ankara.*

*THOMAS, Aquinum'lu (2006), "Prenslik Yönetimi Üstüne'den Seçme Parçalar", Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi Seçilmiş Yazılar Eski ve Ortaçağlar, C. 1, Der. Mete Tunçay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 429–462.*

*TURHAN, Mehmet (1997), Anayasal Devlet, Gündoğan Yayınları, Ankara.*

*WESTON, Corrine Comstock (1960), "English Constitutional Doctrines from the Fifteenth Century to the Seventeenth: The Theory of Mixed Monarchy under Charles I and after", The English Historical Review, Vol. 75, No. 296, pp. 426-443.*